

RUUKKU Taiteellisen tutkimuksen kausijulkaisu
Studies in Artistic Research
Tidskrift för konstnärlig forskning

Numero 4 (2015)

PROSESSI TAITEELLISESSA TUT- KIMUKSESSA

Puheenvuoro
ruukku.journal.fi

Tiedostamaton taiteellissessa prosessissa

ANU VEHVILÄINEN

Tiedostamaton musiikillinen prosessi

Oma kokemukseni taiteellisesta prosessista riippuu siitä, mistä taiteilijuuteni katsotaan alkaneen. Jonkinlaisia *musiikillisia* prosesseja olen käynyt läpi jo varhaislapsuudesta lähtien, sillä muistan laulaneeni ja hyräilleeni siitä asti kun ylipäänsä muistan mitään. Muistan leikkineeni legoilla alle kouluikäisenä, ja muistan kaverini huomauttaneen, että laulan jotain koko ajan. Kaikki automatkat laulettiin siskon kanssa, kun ei ollut muutakaan tekemistä. Olin noin viisivuotias, kun kotiin ostettiin piano. Sen jälkeen paitsi lauloin, myös soitin pianoa, johon pian sain myös opetusta.

Musiikillinen prosessi lienee se, että kuulee jostakin laulun ja alkaa tapailta kuulemaansa melodiaa joko laulaen tai soittaen. Kuultu musiikki tulee vähitellen osaksi itseä, omanlaisenaan, tulkittuna. Korvakuulolta soittaminen oli tapani musisoida pienestä pitäen, samoin laulu itseäni säestäen. Tein myös muutaman pienen sävellyksen, jotka kaikki kuulostivat lähes samalta vaikka niillä oli eri nimi. Kaikki menivät e- tai a-mollissa. Musiikillinen prosessi oli sitä, että ajatteli musiikkia usein ja tuotti sitä eri tavoin. En muista pohtineeni, miten olin tuossa prosessissa ja mitä osatekijöitä siihen liittyi.

Musiikkiopistossa alkoi tavoitteellinen pianonsoiton opiskelu, alkuun kevyesti siten, että musisoiminen tuntui harrastukselta. Yläasteikäisenä aloin suhtautua soittooni aiempaa vakavammin ja keskittyneemmin, ja lukiossa ollessani asetin tavoitteeksi ammattilaisuuden. Vähitellen musiikillinen prosessi muuttui asiakokonaisuudeksi, jota tuli *ajatella* aiempaa enemmän. Ajattelu realisoitui harjoitellessani: ei ollut yhdentekevää, miten aikani pianon ääressä käytin, vaan halusin harjoitella hyvin. Vaikka ymmärrän prosessin ilmiönä, johon aina kuuluu niin tietoista kuin tiedostamatonta, juuri fokusoiminen tietoiseen alkoi muuttaa musisoimiseni luonnetta. Oikeastaan se muutti siinä vähitellen lähes kaiken.

Valmistuin Sibelius-Akatemian DocMus-tohtorikoulusta vuonna 2008 aiheenani Karol Szymanowskin pianomusiikki. Esitin viidessä konsertissa säveltäjän keskeisen soolopianotuotannon sekä viulu–piano-teokset. Tutkintoon kuluva kirjallisessa työssä tarkastelin taiteilijuutta eri näkökulmista. Työni viisi ensimmäistä lukua olivat henkilökohtaisia pohdintoja, jotka syntyivät vuoden mittaisen työpäiväkirjaprojektin aikana ajoittuen toisen ja kolmannen tutkintokonsertini välille. Kirjoitin mietteitäni vapaasti; väljästi sanoen kirjoittamisen kohteena oli

aina teema, joka kulloinkin mieltäni eniten vaivasi. En siis lähtenyt tutkimaan jotain tiettyä aihetta vaan halusin työpäiväkirjan olevan itselleni emotionaalinen tuki. Vuoden pituisen rupeaman aikana löysin useita teemoja, jotka olivat taiteellisen prosessini, tai laajemmin taiteilijuuteni, kannalta merkityksellisiä.

Musiikkiesityksen synty -kurssi

Olen lähestynyt prosessin artikuloimista opetustyössäni. Vuonna 2012 järjestin yhteistyössä Pertti Haukolan¹ kanssa kurssin *Musiikkiesityksen synty*, jossa kuvasimme konsertin valmistamisen prosessia. Kurssilla DocMus-tohtorikoulussa taiteellista jatkotutkintoa tekevät taiteilijat kohtasivat vuorovaikutteisesti Avoimen yliopiston kautta tulevia kuulijaryhmiä. Kurssi lisäsi ymmärrystä siitä, millainen prosessi konserttiin valmistautuminen on. Taiteilijat havainnoivat ja analysoivat tekemistään soittaen ja kertoen kuulijoille, mitä prosessin edetessä kulloinkin tapahtuu, miten he harjoittelevat ja miltä eri vaiheet tuntuvat. Samalla kuulijaryhmien tuomat keskustelut ja näkökulmat sotkeutuivat taiteellisten prosessien osiksi. Kuulijat puolestaan saivat kurssilla ymmärrystä taitelijan pitkäkestoisen prosessin luonteesta.² Toisaalta intensiivinen kurssi, jolla taiteilijaan oli mahdollista tutustua tavallista lähemmin, vahvisti kuulijoiden konserttikokemusta, syvensi heidän vastaanottokykyään ja aktivoi paneutumaan konsertin teemoihin jo ennen sitä. (Vehviläinen 2012.) Kurssin oppimisympäristö oli kokeellinen ja uraauurtava – sittemmin samaa ideaa lähestyi mm. viulisti Pekka Kuusisto Quartet-lab-projektissaan.³

Kurssin suorituksina kuulijat kirjoittivat esseen (yht. 11), joiden pohjalta tein diskurssianalyttisen tutkimuksen taidemusiikkimaailman lähestyttävyydestä (Vehviläinen 2013). Prosessin – ja tämän puheenvuoron – kannalta kiinnostavinta on kurssilla käsiteltyjen teemojen suuri määrä. Loppuraportti nostaa esiin lukuisia aiheita, joihin kuulijat tarttuivat kysymyksiin tai joita taiteilijat itse toivat käsittelyyn: ”Tulkinnan käsite ja käytäntö”, ”Musiikin ja soittamisen rinnastaminen kuvataiteisiin”, ”Musiikin ja soittamisen rinnastaminen kielenkääntämiseen”, ”Oman henkilökohtaisen musiikkihistorian vaikutus nykyhetkeen”, ”Musiikkiesityksen synnyn kokonaisprosessi ja filosofia”, ”Konsertti erityisenä projektityyppinä”, ”Klassisen musiikin vanhat ja uudet konventiot”, ”Harjoitus- ja lavatilanteiden ero”, ”Lavalla syttyminen, kontakti yleisöön, taiteilijan temperamentti”, ”Klassisen tulkinta kuin

¹ Haukola on koulutukseltaan diplomi-insinööri ja tehnyt työuransa liikemaailman johtotehtävissä. Hän on harrastanut pianonsoittoa lähes koko ikänsä.

² Yksittäisen konserttiprosessin alkamiskohtaa on toisinaan vaikea hahmottaa: taiteilija saattaa esittää konsertissa teoksia, joiden harjoittelu on alkanut joitakin kuukausia sitten; toisinaan taas konserttiohjelmassa on uudelleen lämmitettynä tuttu teos, jota taiteilija on jo esittänyt useita kertoja. Käsittelimmekin kurssilla teoksen harjoitteluprosessia erillään konserttiprosessista.

³ Service 2014.

jazzin improvisointi”, ”Milloin saa taputtaa tai muuten osoittaa suosiota” jne.” (Haukola & Vehviläinen 2012).

Konserttiin valmistautumiseen luonnollisesti kuuluu monia ilmiöitä. Yksistään em. luettelon kohta *Musiikkiesityksen synnyn kokonaisprosessi ja filosofia* avaa valtavan määrän aiheita, joiden pohjalta voisi rakentaa yhä vain lisää kursseja.⁴ Jos kurssi olisi rajautunut vain taitelijoiden valitsemiin näkökulmiin, teemojen määrä olisi todennäköisesti ollut rajatumpi. Kurssin yleisötyötä painottava luonne kuitenkin antoi kuulijoille mahdollisuuden esittää taiteilijoille mitä tahansa kysymyksiä, mikä puolestaan tarjosi taiteilijoille yllättäviä ja totutusta poikkeavia näkökulmia. Seurasimmekin etukäteen laatimaamme runkoa vapaasti muistaen, että paras keskustelu syntyy usein silloin, kun paikallaolijoille annetaan sopivasti tilaa ajatella ja olla äänessä. Kurssin vetäjien ja siellä esiintyneiden jatko-opiskelijoiden artikkelit on luettavissa (ks. Vehviläinen et al. 2013).

Emootiot prosessin aikana

Viime vuoden aikana olen jälleen palannut kirjaamaan muistiin työhöni liittyviä asioita. Tämä tapahtuu erityisesti silloin, kun työn tekeminen tuntuu hankalalta. Toisinaan kirjaan ylös myös positiivisia kokemuksia, mutta parhaiten autan itseäni tarttumalla kynään ongelmatilanteissa ja lähestyen niitä ennen muuta emootioiden kautta. Opiskelemani *Mindfulness*-metodi, suomeksi ”tietoinen ja hyväksyvä läsnäolo”, tarjoaa keskittyneen tilan tuntemusten ja emootioiden tarkasteleluun.⁵ Mindfulnessia harjoitetaan joogan, meditaation ja ryhmän kesken tapahtuvien vuorovaikutteisten reflektioharjoitusten avulla. Keskeinen ajatus on mielen ja kehon tuntemusten havainnointi, kohtaaminen ja hyväksyminen ja tavoitteena kasvattaa stressin hallintaa sekä savuttaa mielen ja kehon tasapaino. Mindfulness-kokemukseni mukaan emotionaalisesti vaativissa tilanteissa etäisyyden otto (havainnointi: *ahaa, minulla on tällainen tuntemus*) on hyväksi. Emootiolle kannattaa antaa oma tila ja rauha olla olemassa, kieltäminen ei yleensä ratkaise mitään. Emootio usein myös tuntuu kehossa, vatsassa, hartioilla, päässä, mikä edesauttaa havainnointia. Kognitiivisen työstämisen aika on vasta sitten, kun emootioiden havaitsemiseen ja kohtaamiseen on annettu ensin aikaa.

Taiteellista työskentelyäni on ohjannut jo kolmenkymmenen vuoden ajan tietoinen, ammattimainen ote. Lapsuuden soittelu ja harrastaminen ovat vaihtuneet

⁴ Kurssin kuluessa havaitsimme, että yhtä hyvin olisimme voineet ottaa teemaksi ”ihmiselämän prosessi” ja kohdanneet ilmiökokonaisisuuden, jonka tyhjentävä artikuloiminen olisi jäänyt kesken jo alkuunsa. Jotain oleellista kurssi kuitenkin tavoitti taiteellisen prosessin kokonaisvaltaisesta luonteesta ja sen limittymisestä taiteilijan elämään toisinaan hyvinkin pitkän ajan kuluessa.

⁵ Metodin on kehittänyt yhdysvaltalainen lääketieteen professori Jon Kabat-Zinn (Center for Mindfulness 2015). Suomeen metodin on tuonut Leena Pennanen, jonka ohjauksessa suoritin Mindfulness-peruskoulutuksen 2013–14 (Center for Mindfulness Finland 2015).

professionaaliin toimintaan. Lähtökohtaisesti tiedän, miten teoksia harjoitellaan, joskin jokainen uusi teos on omanlaisensa prosessi, ei itsestään selvä toisinto aiemmasta. Perusammattitaito luo kuitenkin raamit työskentelyyn. Minun kuuluu tietää, miten teokset valmistetaan esityskuntoon. Käytännössä työskentelyni ei kuitenkaan ole näin suoraviivaista. Tavallaan koen edelleen jokaisen tulevan konserttitilanteen mysteerinä ja jokaisen uuden teoksen selvittämättömänä arvoitukseksi, joka ratkeaa vasta lavalla. Jokaiseen konserttiprosessiin tai yksittäisen teoksen valmistamiseen liittyvään prosessiin kuuluu vaihtelevia vaiheita, joiden läpi on kahlattava aina yhtä ristiriitaisin tuntein. Vaikka edellinen konsertti olisi mennyt hyvin, tietoisuus siitä auttaa vain vähän jos lainkaan silloin, kun käsillä olevaan uuteen prosessiin ilmaantuu ongelma. Usein ongelmat ovat ratkaistavissa loogisen pohdinnan avulla ja prosessi jatkuu. Toisinaan taas ongelman syyt ovat minulle epäselviä tai kokonaan tiedostamattomia.

Houkuttelen emootioiden avulla esiin taiteellisen prosessini *tiedostamatonta*. Kun olen tilanteessa, missä jokin harjoittelussani tuntuu epämukavalta, pyrin kiinnittämään huomioni emootioihin. Mikäli mahdollista, teen jooga- tai meditaatioharjoituksia, jotka johdattavat minut oman keho–mieleni⁶ tuntemusten äärelle. Saan mahdollisesti selville, mitä minulle kuuluu. Meditaatio tai jooga voi täten olla ratkaiseva ensiaskel käsillä olevan ongelman ratkaisemiseen. Mikään pomminvarma oikotie se ei toki ole, eikä metodina ylipäänsä lainkaan viihdyttävä, päinvastoin. Usein kieltäminen ja ohittaminen olisivat houkuttelevimpia vaihtoehtoja kuin joogamatolle asettuminen. Mindfulnessin näennäinen staattisuus – istuminen, makaaminen, oleminen, harhailevien ajatusten tuominen nykyhetkeen – on vaativaa ja jopa ylivoimaista, sillä oma keho ja mieli ovat tottuneet suuntautumaan toimintaan ja liikkeeseen. Jokainen Mindfulness-harjoitus on kuitenkin yhtä arvokas eikä harjoituksia laiteta paremmuusjärjestykseen: näin jokainen harjoituskerta opettaa tekijälleen hyväksyntää.

Taiteellinen prosessi tohtorintutkinnoissa

Sibelius-Akatemiassa on parhaillaan käynnissä tohtorintutkintojen⁷ tavoitteiden uudelleen arviointi, missä yhteydessä tarkastellaan myös taiteelliseen tohtorintutkintoon liittyvää taiteenteon ja tutkimuksellisuuden liittoa. Taiteilijan prosessi on aiheena ilmeinen, taiteilijaa kiinnostava aihe. DocMus-tohtorikoulussa prosessiin keskittyvä tutkimus on kuitenkin ollut vähemmistössä, kun taas kansanmusiikin

⁶ Leena Pennasen usein käyttämä termi, joka viittaa kehon ja mielen saumattomaan vuorovaikutukseen. Aihepiirin klassikkoteos on Antonio Damasion *Descartesin virhe* (2001), jossa kirjoittaja selvittää modernia neurofysiologista tutkimusta hyödyntäen kehon vaikutusta mielen toimintaan.

⁷ Sibelius-Akatemiassa tehdään tohtorintutkintoja kolmessa koulutusohjelmassa: taiteellinen, teollinen ja kehittäjäkoulutus (ns. soveltava koulutus).

aineryhmässä se on eräs keskeisimpiä aiheita. DocMus-tutkielmien aiheet liittyvät paljolti mm. teoksiin, säveltäjiin, esittämiskäytäntöihin, instrumenttiesittelyihin jne., muttei niinkään yksittäiseen taiteelliseen prosessiin, joskin syvä ymmärrys taiteellisesta prosessista välittyy epäilemättä jokaisesta tutkielmasta, enemmän tai vähemmän. Se mitä metodologiaa taitelijoiden prosessien tutkimisessa tulisi hyödyntää, on ymmärtääkseni eräs tohtorikoulutuksemme keskeisiä, tämänhetkisiä kehittämiskohteita. Vaikka taiteen ja tieteen vuorovaikutus on ollut eräs Sibelius-Akatemian taiteellisen tohtorikoulutuksen perusedellytyksiä ja vaikka tieteen perinne tarjoaa lukuisia välineitä myös taiteen prosesseja tarkasteltaessa, eivät ne välttämättä riitä. Tarvittavaa metodologiaa ei ole valmiina tarjolla kaikkiin taiteenteosta nouseviin kysymyksiin, vaan sitä on kaiken aikaa myös luotava.

Olen kiinnostunut emotionaalisen roolista taiteilijan prosessissa ja aion tuoda aiheen opetukseen mm. vuonna 2016 käynnistyvällä kurssilla *Rivien välit*, jossa toimin organisoijana ja ohjaajana yhdessä kansanmusiikin professori Kristiina Ilmoisen kanssa. Kurssi tarttuu nimensä mukaisesti taiteilijuuden piilossa oleviin ilmiöihin, tiedostamattomaan ja jopa tietoisesti vaiettuun. Länsimaisen taidemusiikin ja kansanmusiikin yhdistävä kurssi on vain yksi esimerkki genererajat ylittävästä yhteistyöstä (musiikin genret, taiteen genret), joka tulevaisuudessa tuonee taiteellisen prosessin tutkimiseen lisää laaja-alaisuutta.

Anu Vehviläinen, Sibelius-Akatemia, DocMus-tohtorikoulu

2.7.2015

Lähteet

- Center for Mindfulness 2015. Katsottu 16.1.2015.
<http://www.umassmed.edu/cfm/about-us/people/2-meet-our-faculty/kabat-zinn-profile/>
- Center for Mindfulness Finland 2015. Katsottu 9.2.2015:
<http://www.mindfulness.fi/>
- Damasio, Antonio: *Descartesin virhe*. Suom. Kimmo Pietiläinen. Helsinki: Terra Cognita.
- Haukola, Pertti & Vehviläinen, Anu 2012. *Musiikkiesityksen synty – Loppuraportti*. <http://www.vehvilainen.net/?cat=32>
- Service, Tom 2014: quartet-lab: a string quartet who open your ears to new ways of listening. The Guardian. 22.10.2014. Katsottu 9.2.2015.
<http://www.theguardian.com/music/tomserviceblog/2014/oct/22/quartet-lab-kopatchinskaja-kuusisto>
- Vehviläinen, Anu 2012: Anu Vehviläisen www-sivu. Musiikkiesityksen synty.
<http://www.vehvilainen.net/?cat=27>
- Vehviläinen, Anu 2013. Saako jo taputtaa? Diskurssianalyttinen tutkimus taidemusiikin lähestyttävyydestä. *Trio*. Helsinki: Sibelius-Akatemia.
- Vehviläinen, Anu & Haukola, Pertti & Kozlovsky, Kiril & Oksala, Eeva & Parko, Maija 2013: Musiikkiesityksen synty. *Trio*. Helsinki: Sibelius-Akatemia.

RUUKKU – Studies in Artistic Research. Julkaisija: Taideyliopisto, Aalto-yliopisto, Lapin Yliopisto. www.ruukku.journal.fi

Tämä puheenvuoro julkaistiin alun perin verkkosivumuotoisena. Tämä PDF on luotu vuonna 2026, ja siinä on alkuperäisestä poikkeava ulkoasu.

Tekijänoikeus ja lisenssi: Tekijänoikeus pysyy tekijällä. Julkaisija soveltaa numerosta 15 eteenpäin Creative Commons -lisenssilauseketta: Kaikki tämän kausijulkaisun sisältö, pois-sulkien yksittäiset logot, kuvat, ääni- ja videotiedostot ja muut taiteelliset tuotannot on lisen-soitu Creative Commons Nimeä-EiKaupallinen-EiMuutoksia 4.0 Kansainvälinen -lisenssin alle.